

BENKŐ MIHÁLY

ŐSEINK NYOMÁBAN ÁZSIÁBAN

EGY 18 ÉVIG TARTÓ TEREPKUTATÁS
EREDMÉNYEI

∞ TARTALOM ∞

ELŐSZÓ	7
1. TÖRTÉNELMI HÁTTÉR.....	19
<i>A keleten maradt magyarok felkutatásának hagyománya</i>	
<i>a magyar tudományban.....</i>	19
<i>A keleten maradt magyarok a mongol korban és azután</i>	22
<i>Keleti krónikák a keleten maradt magyarokról</i>	25
<i>Abu Muhammad Musztafa al-Dzsannabi:</i>	
<i>Tuhfat al-arib ha hadijat el-alib.....</i>	25
<i>Mahmud ben Emir Vali: Bahr al-Aszrar.....</i>	26
<i>Tavarih-i Guzida-ij Nuszrat Name</i>	28
2. A KÖZÖS EREDET BIZONYÍTÉKAIRÓL	31
<i>Népnév.....</i>	31
<i>A „magyar” népnév mai és korábbi írásképe.....</i>	31
<i>A „magyar” népnév történeti forrásokban</i>	37
<i>Temetkezési szokások.....</i>	39
<i>Bajan-Ölgij (Nyugat-Mongólia), Torgaj-vidék (Észak-Kazakisztán).....</i>	39
<i>Egy csuvas legendáról</i>	42
<i>Részlet egy magyar-kipcsák akszakai visszaemlékezéséből.....</i>	43
<i>Veretes fegyveröv.....</i>	44
<i>Veretes tarsoly.....</i>	51
<i>Nyereg</i>	54
<i>Mondák, legendák, szájhagyomány</i>	57
<i>Ölgiji magyarok (mazsarok) eredetmondái.....</i>	57
<i>A nagy csata.....</i>	57
<i>Vándorlás a szarvas után</i>	57
<i>Torgaj-vidék (Kazakisztán)</i>	59
<i>Khudijar és Madijar története</i>	59
<i>Madiar és Aldiar története (A) változat.....</i>	60
<i>Madiar és Aldiar története (B) változat.....</i>	62

Nyugat-Szibéria (Oroszország)	64
A magyarok kettéválása (A) változat	64
A magyarok kettéválása (B) változat	66
Magyar vezér sírja Turkesztánban	66
Egy magyar-kipcsák akszakai visszaemlékezései	67
Versek	74
Szarübáj vitéz	74
Kudajbergen Ordabajev: Szarübáj vitéz (kiseposz)	75
Salkiiz-zirau: Er-Soban	
Magyar vitézről egy 16. századi nogaj-kazak regösében (részlet)	92
Embertan	93
Tóth Tibor antropológus, a keleti magyarok felfedezője	93
Tóth Tibor antropológus megállapításai	99
Bíró András Zsolt humánbiológus és társai megállapításai	100
Fóti Erzsébet antropológus megállapításai	102
 3. AZ OMSZKI SEZSERÉK ÉS JELENTŐSÉGÜK	105
Az omszki arab betűs kara-kipcsák sezsere	111
 4. TÁJAK, EMBEREK, ÉLETKÉPEK A TÖRTÉNETI-NÉPRAJZI EXPEDÍCIÓK FOTÓ-DOKUMENTÁCIÓJÁBÓL	141
Nyugat-Mongólia, Bajan-Ölgij megye	142
Észak-Kazakisztán, Torgaj-vidék	150
Oroszország, Omszki terület, Russzkaja Poljana járás	157
Dél-Kazakisztán, Tien San hegység	162
 IRODALOM	167
 FÜGGELÉK	177
Neves tudósok véleménye Benkő Mihály kutatásairól	177
Benkő István: Beszélgetés Benkő Mihállyal	181
Benkő Mihály életrajza	190
Publikációs lista	193
Könyvismertetések	197

∞ 1. ∞

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

**A keleten maradt magyarok felkutatásának
hagyománya a magyar tudományban**

„Az én népem is Kelet sarjadéka, és eredetét nagy részben a türk népeknek közép-ázsiai hazájában kell keresnünk. Hazai mondák egy vérrokonságban álló törzsről emlékeznek meg, amely őshazájában visszamaradva, ott a magyarok nyelvét, szokásait és nemzetiségét hamisítatlan tisztaságban őrizte meg. Évszázadokon át álmódostak arról a magyar kutatók, hogy ezt az őshazát, ezt a hátramaradt testvérnépet felkeressék, s a régen szétszakadt köteléket ismét szorosabbra fűzzék. Hogy Ázsia felfedezésének története a magyar utazóknak olyan feltűnő nagy számáról emlékezik meg, éspedig olyan időszakban, amikor a körülmények ilyen ideális tudományos törekvéseknek éppen nem kedveztek, elsősorban ennek az elveszett testvérnépnek a felkeresésére való vágyódásból magyarázhatjuk.” (Almásy György: *Vándor-utam Ázsia szívébe*, Budapest, Királyi Magyar Természettudományi Társulat, 1903.)

Almásy György a 20. század első éveiben írott szavait akár ma is írhatta volna.

A keleti magyarok nyomai fellelésének eszméje valójában nem a tudósok körében jelent meg először Magyarországon. A 13. századi magyar uralkodó, IV. Béla király azért küldte 1235-ben Julianus barátot és társait a keleti magyarok megkeresésére, mert remélte, hogy a Kárpát-medencébe tudja majd hívni távolban élő rokonainkat, és megerősítheti velük a Magyar Királyság haderejét a várható mongol–tatár támadással szemben. Julianus meg is találta a keleti magyarokat, de a Volga-vidéken élő pogány testvéreink akkorra már a mongolok szövetségesei voltak. A további kapcsolat kiépítését velük lehetetlenné tette Batu kán 1237–42-es nagy nyugati hadjárata, amely nemcsak Magna Hungaria és Volgai Bulgária függetlenségét szüntette meg végképp, hanem mongol uralom alá hajtotta a régi Ruszt, a Kaukázust, és a mai délorosz és ukrán sztyeppéket is, egészen a Kárpátok hegyeiig. 1241-ben a tatárjárás kis híján végzetes csapást mért a Magyar Királyságra is. Ettől kezdve a Kárpát-medencétől Ázsia közepéig: az Irtis folyóig kiterjedő hatalmas nomád birodalom, az Arany Horda európai része választotta el a mongolok elvonulása után romjaiból újjáépült Magyar Királyságot az államiságukat elvesztett keleti magyaroktól. Ellenséges területen keresz-

től meg sem lehetett próbálkozni idehozatalukkal. Az őshazában maradt rokonaink helyett IV. Béla királyunk a mai ukrán sztyeppékről elűzött nyugati kipcsakokat, más néven a kunokat hívta be Havasalföldről Magyarországra, országunk védelmére. Utódaik máig is élnek a Nagy Magyar Alföld két tájegységén: a Nagykunságon és a Kiskunságon.

Az ázsiai magyarokat a későbbiekben sem felejtette el a magyar nép. Sőt, a 16. századig, országunk függetlenségének elvesztéséig emlékezett rájuk a magyar királyi udvar is. Bonfini szerint még Mátyás királyunk is gondolt arra, hogy hazahozatja a Don-vidékről az ázsiai magyarokat az oszmán török ellen. A keleti testvéreinkről szóló mondák, mesék, legendák, világunk elgépiesedésének kezdetéig, vagyis a 19. század elejéig a magyar nép képzeletvilágának élő részét képezték. Nyikolaj Tyihonov leírása szerint a fiatal Vámbéry saját fülével hallotta, hogy egy magyar pástor Pozsony városa közelében az ázsiai magyaroktól várható segítséggel biztatta az egy orosz hadosztállyal megerősített osztrák hadseregtől vereséget szenvedett magyar honvédeket. Tyihonov szerint Vámbéry a későbbiekben, titokban éppen azokat az ázsiai magyarokat szándékozott megtalálni közép-ázsiai útjain, akiknek emlékezete ennyire elevenen élt a magyar pástorok hagyományai között még a 19. század közepén is.

A 19. század nagy magyar Kelet-kutatói: Kőrösi Csoma Sándor, Vámbéry Ármin, Jerney János, Reguly Antal és mások még reménykedtek abban, hogy „a magyarok nyelvét, szokásait és nemzetségét hamisítatlan tisztaságban megőrző” keleti magyarokkal találkozhatnak Ázsiában, a Kaukázusban, az Urál-vidéken vagy Szibériában. Olyan rokonokat akartak felkeresni, akik akár fel is frissíthetik a Kárpát-medencében élő magyarság vérét, ahogy ezt Jókai Mór *A jövő század regénye* című művében elképzelte. Talán a két arisztokrata: Almásy György közép-ázsiai és Zichy Jenő kaukázusi és közép-ázsiai expedíciói voltak az utolsó olyan magyar expedíciók, amelyeknek vezetői és résztvevői még hittek ezeknek a romantikus céloknak az elérési lehetőségében. Közép- és Belső-Ázsia alaposabb – de távolról sem befejezett – felfedezése földrajzi és néprajzi szempontból, majd az adott terület teljesen zárttá válása a külvilág számára a további terepmunkát gyakorlatilag lehetetlenné tette. Ugyanakkor a hazai tudományos álláspontok kikristályosodása a magyarok eredetéről és rokonságáról elcsöpörték a „déliabos álmokat” a keleti testvérek feltalálásáról. Napjaink tudományos nyilatkozatainak többségét olvasva, úgy tűnik azonban, hogy a fürdőkádból a vízzel együtt a gyermeket is kiöntöttük, és ma már végképp tagadjuk annak lehetőségét is, hogy élő nyomára bukkanhatunk keleten maradt testvéreinknek. Csak egy példa. Turkoly Sámuel, cári szolgálatban álló magyar huszártiszt 1725-ben írt levelében megemlíti, hogy a Krím félszigeten a tatár kán védelme alatt van 7 falu, amelyekben magyarul beszélő emberek élnek. Tudósaink feltételezése szerint ezeket a magyarokat a 18. századi nagy erdélyi tatár hadjáratok idején hurcolhatták a Krím félszigetre. Akár így is történhetett volna, azonban ebben az esetben valószínűtlen, hogy falvaik

lettek volna. A keleti népek a hadjáratokon rabul ejtett családokat azonnal szétválasztották egymástól. Azt viszont kevesen tudják, hogy a Krím félsziget uralkodói, Dzsucszi és Batu kánok kései utódai Kazany uralkodói is voltak az orosz hódítás előtti időszakban. Amikor Rettegett Iván cár 1552-ben elfoglalta Kazanyt, Szafa-Girej kán a Krímbe menekülése idején akár magával is vihetett a Volga-vidékről, az egykori Magna Hungariából hétfalunyi olyan magyart, akik nem akartak orosz uralom alá kerülni. Ha ők falvakban éltek tovább, akkor a 18. század elejéig meg is őrizhették nyelvüket. A Kaukázus vidékéről, a Nogaj Kánság magyarjai közül is kerülhetett hét falunyi a Krím félsziget tatárjai közé. Azonban mi még a ma is magyarul beszélő csángókat is nehezen fogadjuk el a Kárpát-medencén kívül élő magyarok utódainak, így ezeken az eshetőségeken nem is gondolkodunk.

A 19–20. század magyar kutatói sokfelé jártak Ázsiában és a Kaukázusban, azonban nem jutottak el az észak-kazakisztáni (a cári időkben „kirgiznek” nevezett) sztyeppékre, az ott élő kazak nomádok közé. A „sztyeppei főkormányzóság” hatalmas pusztáin élő törzseket már az orosz cári birodalom is elzárta a külföldi kutatók elől, biztonsági okokból. Az 1917-es polgári forradalom, majd a polgárháború után egészen a Szovjetunió bukásáig nem juthattak el kutatók a külföldiek elől elzárt észak-kazakisztáni területekre. Az egyetlen kivétel a nagydoktori disszertációját Moszkvában védő Tóth Tibor magyar antropológus volt, aki 1965-ben Szejitbek Nurhánov kazak nyelvész, valamint a Kazak Akadémia segítségével eljutott az északnyugat-kazakisztáni Torgaj-vidékre, az egyik legszigorúbban elzárt területre. Ott antropológiai méréseket végzett az argün törzsszövetség magyar törzsének tagjai között. Azonban kutatásait Moszkva rövidesen betiltotta, folytatásukról – különösen szélesebb keretek között – szó sem eshetett. Idehaza pedig senki nem hitt neki. (A fényképezést nem engedélyezték Tóth Tibornak a Torgaj-vidéken, így gyakorlatilag nem hozott bizonyítékokat.)

A Kazak Köztársaság 1992-es kikiáltása után lehetőségessé vált a kutatás Kazakisztán egész területén. Ezt ma már egyedül a hatalmas távolság, a kutatók pénztelensége és az érdektelenség gátolhatja. Jómagam 2002–2007 között Jaczkovits Miklós akkori kazakisztáni magyar nagykövet és a Kazak Akadémia Almatiban működő Kelet-kutató Intézete támogatásával utazhattam el kazak kutatókkal az észak-kazakisztáni és nyugat-szibériai sztyeppék két, korábban szigorúan elzárt területére: a Torgaj-vidékre és az Irtis-folyó Omszk környéki partvidékére. Terepmunkánkon kiderült, hogy Tóth Tibornak igaza volt. A keleti magyarok utódai máig is élnek Közép-Ázsia török törzsszövetségeiben, az Uráltól Omszk vidékéig terjedő, a cári időkben „kirgiznek” nevezett északi sztyeppéken, az argünök és kipszakok között. Előfordulnak magyar nemzetségek más kazak törzsszövetségekben is. Így korábban, mongóliai expedícióm során találkoztam velük a Mongol Altaj kereitjei között is. Van ma is magyar nemzetisége a Kaukázus előterében élő nogajoknak is. Mindezt igazolják a keleti magyarok legendái, genealógiai táblázatai (sezseréik) is, valamint a keleti krónikák adatai.

A keleten maradt magyarok a mongol korban és azután

Visszatérve a történet kezdetére, a források szerint nem az egész magyarság költözött Árpád népével a Kárpát-medencébe, hanem nagyobb részük „Szkítiában” maradt.³² Amikor 1236-ban Julianus barát felkereste a keleten maradt magyarokat, addigra azok már a mongolok szövetségesei, „fegyverbarátai” lettek.³³ 1237 őszén Julianus barát újból útnak indult, azonban ekkor már arról hozott hírt, hogy „A pogány magyarokat, a bolgárokat és igen sok királyságot a tatárok teljességgel elpusztítottak.”³⁴ Ez azonban – ahogy azt a rendelkezésre álló, részben a legutóbbi időben feltárt adatok bizonyítják – nem a magyarok teljes megsemmisítését, hanem a meghódoltaknak a Mongol Birodalomba történt integrálását jelentette. A Batu kán által alapított – a Kárpátoktól az Altajig terjedő roppant területre kiterjedő – Arany Horda népei között a keleti magyarokról több történeti forrás is beszámol. Az 1300 előtti harcokat megemlítve egy 15. századi ismeretlen író, Iszkender Anonymusa, az Arany Horda egyik területe nevéként Madzsart is megemlíti Bulgar, Basgird mellett.³⁵ „Rasid-ed-Din is értesít bennünket arról, hogy a magyarok részt vettek a Dzsingiszidák 13. századi hadjárataiban. Ez a híres perzsa történétíró leírja Batu kán utódai birodalmának, az Arany Hordának a katonai erejét. Kiemeli a következőket: »Toktaj és Baján kánok hadseregének nagy része (13. sz. vége – 14. sz. eleje – B. M.) magába foglalja annak a bizonyos négyezernek (négyezer mongolnak – B. M.) a leszármazottait, de új, orosz, cserkesz, kipszak, madzsar és más egységeket soroltak hozzájuk az utóbbi időben.«³⁶ Toktaj egyike volt az Arany Horda nagykánjainak (1291–1312). Baján kán pedig, aki Dzsucszi kán legidősebb fiának, Ordának (Ichennek) a leszármazottja volt, a mai Kazakisztán területén uralkodott. Fővezére vagy egyik vezetője volt a Kék Hordának, az Arany Horda keleti szárnyának.”³⁷ Egy 1329-ben Avignonban kelt, XXII. János pápa által írt levél megemlíti Jeretamirt (Bendeffy László olvasatában Gyeretyán) mint az Árpádokkal azonos vérből származó uralkodót, aki feltehetőleg a Kuma menti Madzsar város emírje volt.³⁸ A várost Ibn Battuta arab utazó 1333-ban felkereste, és azt „Ibn Battuta utazásai és vándorlásai című művében az Arany Horda egyik legnagyobb városaként le is írja. Saraf-ad Din Ali Yazdi 15. században készült munkájában al-Madszar városát felsorolja Timur Lenk 14. század végi hadjáratának hódításaival kapcsolatosan. A várost 1396-ban az Arany Horda és Timur Lenk közötti konfliktus során Timur Lenk pusztította el.”³⁹

³² DAI 2003; Györffy 1981.

³³ Györffy 1981.

³⁴ Bendeffy 2018, 91.

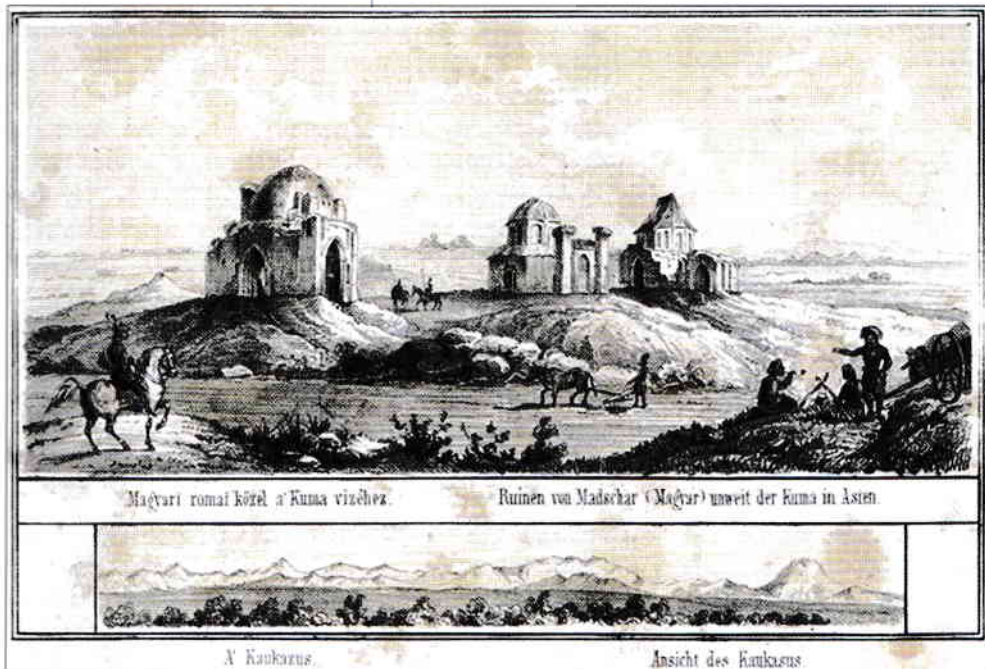
³⁵ Perényi 1975, 31–61.

³⁶ Rasid ad Din 1952, 275.

³⁷ Kuskumbajev 2012, 62. skk.

³⁸ Vö.: Bendeffy 1942.

³⁹ Vö.: Erdélyi 2012, 167.

3. kép: A kaukázusi „Magyar” várának képi ábrázolása Szerelmey Miklós 1847. évi művében
(Forrás: Országos Széchényi Könyvtár)

A mai Kazakisztán, Üzbegisztán és Kirgizisztán területére a magyarok az Arany Horda felbomlását megelőző trónviszályok, háborúk és az ezekhez kapcsolódó népmozgások során kerültek.

1357-ben kihalt az Arany Hordát alapító Batu kán leszármazottainak egyenes ága. Ezt követően Dzsingisz kán első fiának, Dzsucsi kánnak, és Batu kán testvéreinek a leszármazottai között súlyos hatalmi harcok indultak az Arany Horda trónjáért. Tizennégy év alatt tizennégy kán került trónra, és mindegyik csatában halt meg. Az Arany Horda utolsó időszaka a Timur Lenk elleni halálos küzdelemben telt el. Ebben a háborúban pusztult el Urusz kán és Toktamis kán is. Ekkoriban, Timur Lenknek az Arany Horda központi területeit pusztító csapatai elől költözött el 1394–95-ben a Volga menti magyarok jelentős része a Don partvidékének sztyeppéire;⁴⁰ ahol a 16. században beléptek a Nogaj Horda nagy létszámú törzsekből álló ediszán (hét törzs) törzsszövetségébe.⁴¹ Ez a törzsszövetség később több részre szakadt. Keleti szárnyuk a Nogaj Horda nagy részével – és a keleti magyarok egy jelentős csoportjával – együtt csatlakozott a kazak kánságokhoz.

⁴⁰ Kuskumbajev 2018, 132. sk.; Chamroy 1836, 89–105.; Mirgalijev 2008, 108.

⁴¹ Trepavlov 2001, 437.

Timur Lenk halála után az Arany Horda és a Timuridák közötti küzdelemben megfordult a kocka. Barak kán győzelmet győzelemre aratott Timur Lenk utódaival, a Timuridákkal szemben. Őt egy nogaj mirza nyila terítette le 1428-ban.⁴²

A 15–16. században különös események mentek végbe Közép-Ázsiában. A terület nyugati részéről, az Arany Horda egykori területéről nomád törzsek törtek be a mai Kazak Köztársaság és Üzbegisztán nagy folyó völgyeibe. A felbomlóban lévő Horda „utolsó kánja, aki felült Szain kán (Batu kán) aranytrónjára”, a sejbanida⁴³ Abulhair kán a Volga mellől 1467-ben indult élete utolsó hadjáratára Mogulisztán (az Ili-Csu vidéke és a mai Dél-Kazakisztán, a kazak Nagy Horda) ellen. A háborút halála után több mint egy évtizeddel unokája, Sejbani kán fejezte be. Kiűzte a mai Üzbegisztán, Kirgizisztán, Tadzsikisztán (Szamarkand és Fergana) területéről az utolsó élve maradt Timuridát, Babur emírt, aki később Indiában a Nagymogul Birodalom megalapítója lett.⁴⁴ (Maguk a nomád törzsek a mai kazakok és üzbégek elődei közé kerültek.)

Ugyanebben az időszakban a korábbi Arany Horda európai területein független kánságok alakultak: az ázsiai területekre is átnyúló Nogaj Kánság, a Krími Tatár Kánság, a Kazanyi Kánság. Ezek a későbbiekben orosz uralom alá vagy az Oszmán Birodalom függőségébe, majd az orosz és oszmán török háborúk ütközőövezetébe, végül orosz fennhatóság alá kerültek. A Nogaj Kánság és a tőle keletre található Kazak Kánság meggyöngyülésében, majd orosz uralom alá kerülésében szerepet játszott a 17. századi kalmük támadás is.

1969-ben publikálták Alma Atában a 15–17. századi török és perzsa krónikák szövegei azon részleteinek orosz fordítását, amelyek a Kazak Kánság 15–16. században történt megalapításáról szólnak. A *Materiali po isztorii Kazahszkih Hansztv v XV–XVIII. vekov* című szöveggyűjteményben közlésre került néhány olyan szövegrészlet is, amelyekben szó esik a „madzsarok–magyarok” részvételéről a kazak és üzbég kánságok megalapításáért folyó harcokban. A könyv megalkotásában, a források lefordításában kiváló kazakisztáni Kelet-kutatók – többek között Sz. K. Ibrahimov akadémikus, V. P. Jugyin, K. A. Piscsulín és mások – vettek részt.

2018-ban, a Kazanyban és Bolgarban megrendezett 4. Magyar Szimpóziumon hívta fel a figyelmet A. K. Kuskumbajev egy – Timur Lenknek Toktamis kán és az Arany Horda ellen vívott háborújáról szóló – kevésbé ismert arab forrásra, Abu Muhammad Musztafa al-Dzsannabi *Tufhat al-arib ha hadijat el-alib* című művére, amelyben a szerző pontosan megadja azt a 14. század végi időpontot, amikor a volgai magyarok jelentős része a Don-vidéki sztyeppékre költözött.⁴⁵ A keleti magyaroknak Magna Hungariából a Don vidékére költözéséről korábban is több adat volt ismert. Thuróczi János és Antonio Bonfini szerint Aeneas Sylvio Piccolomini, a későbbi II. Piusz pápa, majd Mátyás király is tudomást szerzett a Don felső folyásánál élő magyarokról.⁴⁶

⁴² Magauin 16. skk.

⁴³ Abulhair kán Sejbaninak, Batu kán testvérének, Dzsingisz kán unokájának leszármazottja volt.

⁴⁴ Vö.: Bromlej 1990, 207–211.

⁴⁵ Kuskumbajev 2018, 132. sk.

⁴⁶ Thuróczi 1978, 39. sk.; Bonfini 1996, 1–2., 190., 62.

Ahogy fentebb említettük, Turkolly Sámuel 1726-ban Asztrahánból, a Kaszpi-tenger partjáról írott levelében arról ad hírt, hogy a környéken talált egy Magyar nevű romvárost, és annak ellenére, hogy ott már senki sem beszélt magyarul, több jel is arra utal, hogy magyarok élhettek azon a tájon. Beszámol arról is, hogy a Krím félszigeten talált hét falut, ahol akkor még magyarul beszéltek. Vásáry István ír a Volga–Don közötti Mozsarovka, Mozsarszk, Mozsarovo stb. helységekről a Volga–Don közben, az egykori kaszimovi kánság területén, Rjazanytól délre, és a valaha ezen a területén élt mozsar-magyarokról.⁴⁷ Az 1459-ben készült Fra Mauro világtérkép szerint a „mancarmi” (magyarok) a rjazanyi nagyfejedelemségtől (Provincia Raxan) délre éltek. Ez többé-kevésbé egybevág a Vásáry által hivatkozott mozsarok területével. Ugyanezen a térképen szerepel a Volgától Keletre „Avo Mancar” (a magyarok ősi földje) is.⁴⁸ Mint említettük, a magyarok „Avo Mancarból” Don vidékére költözésének időpontját pontosan megállapíthatjuk Abu Muhammad Musztafa al-Dzsannabi művének adatai alapján. Erre az eseményre az idézett krónika szerint Timur Lenknek az Arany Horda elleni hadjárata idején, 1394–95-ben került sor.

Az alábbiakban oroszról magyarra fordítva adjuk közre a keleti magyarok történetére vonatkozó, és így a magyar identitástudat szempontjából is fontos előzőekben említett szövegrészleteket Abu Muhammad Musztafa Al-Dzannabi Tufat al-arib ha hadijat el-alibjából, Mahmud ben Emir Vali Bahr-al Aszrarjából és a Tavarih-i Guzida-ij Nuszrat Naméból.

Keleti krónikák a keleten maradt magyarokról

Abu Muhammad Musztafa al-Dzsannabi: Tuhfat al-arib ha hadijat el-alib
Részlet Timur Lenk, avagy Tamerlán Toktamis elleni hadjáratának leírásából

„A hétszázkilencvenhetes (1394–95) évben Timur tudomást szerzett arról, hogy Toktamis kán, a Dast-i Kifdzak uralkodója visszatért Szarajba. Timur nyomban követte őt, egészen addig, amíg el nem foglalta Toktamis országát, és maga Toktamis nem menekült Bulgarba. Timur olyan mélyen behatolt Toktamis országába, hogy eljutott az oroszokig, cserkeszekig, madzsarokig, és Azakig, ahol nagy mészárlást vitt végbe, foglyokat és rabokat ejtett, rabolt és pusztított. *Pontosan ebben az időben történt, hogy a madzsarok a keleti oldalról átmentek a nyugatira, és letelepedtek a Don mentén, ahol bevettek számos várost, erősített települést, amelyek közül a legnagyobb Bidzs városa volt. Ezek a legfigyelemreméltóbb hitetlenek, híresek nagy számukról, bátorságukról, erejükéről.*”⁴⁹ (Kiemelés tőlem – B. M.)

⁴⁷ Vásáry 2008, 44. sk.

⁴⁸ Tardy 1980, 154. sk.

⁴⁹ Kuskumbajev 2018, 132. sk. A forrás arab nyelvű szövegének lefordítására A. K. Kuskumbajev R. B. Szulejmenovot, a Kazah Akadémia Kelet-kutató Intézetének munkatársát kérte fel, és A. S. Nurmanovával, valamint A. K. Muminov professzorral ellenőriztette a fordítást.

A. K. Kuskumbajev megállapítása szerint ez a magyar keletről nyugatra átvándorló etnikai csoport nem volt muzulmán (erre vall az, hogy az arab krónikás „hitetlenként” határozza meg őket), és a Don alsó folyásának sztyeppéire költözhetett át keletről, valahová Azov környékére.

Mahmud ben Emir Vali: Bahr al-Aszrar

Ez a mű eredeti források, szemtanúk összegyűjtött leírásai alapján írja le a kazak kánság megalapításával kapcsolatos 15. századi eseményeket, többek között a Sejbanida Abulhair kán, Dzsucsi kán leszármazottja, a Keleti Dast i Kipsak uralkodója halála előtti, 1467–68-as hadjáratát a mai Dél-Kazakisztán területére. A hadjárat leírása Mahmud ben Emir Valinál művészi stílusban készült a 17. század közepén. Az eseményekben – ahogy látni fogjuk – fontos szerepe volt a madzsaroknak is. A művet K. A. Piscsulin fordította perzsáról oroszra.⁵⁰

Elbeszélés Abulhair kán Mogulisztán ellen indulásáról, a hadjárat lefolyásáról és Abulhair kán távozásáról ebből a világból

„...Röviden szólva, amikor az Atil folyó partja lett az a hely, amely Abulhair kán hatalmát a nagyvilág számára nyilvánvalóvá tette, a kán hadseregének tenger hullámaihoz hasonlóan vonuló ezredei a parancs értelmében mindenfelől, Tokmak⁵¹ minden körletéből, és az ország széleiről is, abba az irányba fordították lovaik fejét. Az összes törzs megjelent a káni főhadiszálláson a gyülekezésre kijelölt időpontban.

A hadsereg nagysága és a tábor nagy kiterjedése miatt az Atil folyó partján úgy nyüzsgtek az emberek, mint a hangyák egy bolyban, pedig néhány törzs és állataik a környező vidékről még nem is egyesültek a káni fősereggel. A legelők hiánya miatt felmerült az a gondolat, hogy mielőbb üssék meg a dobokat, és induljon el a hadsereg. Abulhair kán lábát félhold alakú kengyelébe helyezve, szerencsésének tisztavérű lova gyepelőjét a kirgizek és kalmükök legelői felé fordította.

A Mindenség Kánja hadba indulásának hangjaitól

Megrendült a Föld és az Ég,

A föld megindult a hegyekben, és megremegett a pusztá.

A katonák harci kiáltását meghallották a Mennyben is.

Mindenfelől zászlók tűntek fel,

Közeledett a menetelő hadak sokasága.

Csapatok viharos hullámai nyüzsgtek mindenfelé a sztyeppén,

Országúton és úttalan utakon egyaránt.

⁵⁰ Benkő 2005, 18. skk. Vö.: Materiali 1969, 362. skk.

⁵¹ A Dest-i-Kipcsák mongol elnevezése.